

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Modern Türkiye'nin Demografik Mimarisi: Atatürk Dönemi Göç Ve İskân Stratejileri

The Demographic Architecture of Modern Turkey: Migration and Settlement Strategies of the Atatürk Era*

Mehmet BİÇİCİ

Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
bicici@gantep.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-2011-1088

Elif Zülal SAYGIN

Uzman, Bağımsız Araştırmacı
ezaslan027@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-1743-9306

Öz: Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923–1938 dönemindeki göç ve iskân politikaları, devletin ulus-inşa sürecinin merkezinde yer alan çok katmanlı bir dönüşümü temsil eder. Osmanlı'nın son yüzyılında yaşanan savaşlar, Balkanlar ve Kafkasya'daki etnik-siyasal krizler sonucunda milyonlarca Müslüman-Türk nüfus Anadolu'ya yönelmiş; Cumhuriyet yönetimi bu hareketliliği hem insani bir zorunluluk hem de modern bir devlet inşasının stratejik aracı olarak ele almıştır. Lozan Antlaşması çerçevesinde uygulanan Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, homojen bir ulusal kimlik oluşturmayı hedefleyen ilk büyük ölçekli demografik mühendislik adımı olmuştur. Bunu takip eden Balkan ve Kafkas göçleri, devletin ekonomik kalkınma, kültürel bütünleşme ve güvenlik stratejileriyle uyumlu biçimde planlanmıştır. Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin kurulması, 885 sayılı Kanun (1926) ve 2510 sayılı İskân Kanunu (1934) gibi düzenlemeler, nüfusun yalnızca yerleştirilmesini değil; üretime katılımı, etnik yoğunlukların dağıtılmasını, aşiret yapılarının çözülmesini ve merkezi otoritenin güçlendirilmesini hedeflemiştir. Göçmenlerin mesleki uzmanlıklarına göre bölgelere yerleştirilmesi, iskân politikalarını ekonomik modernleşme ile bütünleştirmiştir. Bu dönemin göç stratejileri, Türkiye'de ulusal kimlik, toplumsal uyum ve nüfus yönetimi tartışmalarının tarihsel temellerini oluşturmuş; modern Türkiye'nin demografik ve sosyo-politik mimarisini kalıcı biçimde şekillendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, göç, iskan politikaları.

Abstract: The migration and settlement policies implemented by the Republic of Turkey between 1923 and 1938 represent a multilayered transformation situated at the core of the nation-building process. Following the wars and ethnic-political upheavals experienced across the Balkans and the Caucasus during the late Ottoman period, millions of Muslim-Turkish populations relocated to Anatolia. The new republican administration approached this demographic movement both as a humanitarian necessity and as a strategic instrument for constructing a modern state. Within the framework of the Lausanne Treaty, the Turkish-Greek Population Exchange became the first large-scale example of demographic engineering designed to create a more homogeneous national identity. Subsequent Balkan and Caucasian migrations were planned in line with the state's security, economic development and cultural integration strategies. The establishment of the Ministry of

* Bu çalışma, ikinci yazarın birinci yazar danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Reconstruction and Settlement, along with legal regulations such as Law No. 885 (1926) and the Settlement Law No. 2510 (1934), aimed not only to resettle migrants but also to integrate them into production, dissolve tribal structures, redistribute ethnic concentrations and consolidate central authority. The placement of migrants according to professional skills linked settlement policies with economic modernization. Overall, the migration strategies of this period laid the historical foundations of debates on national identity, social cohesion and population management in Turkey, shaping the demographic and socio-political architecture of the modern Turkish state.

Keywords: Republic of Türkiye, immigration, settlement policies.

GİRİŞ

Göç, insanlık tarihinin en eski ve en süreklilik gösteren olgularından biridir. En yalın tanımıyla, bireylerin veya toplulukların ekonomik, siyasal, toplumsal ya da çevresel nedenlerle bir yerleşim alanından diğerine hareket etme süreci olarak tanımlanabilir. Bu hareketlilik, yalnızca mekânsal bir yer değiştirme eylemi değil, aynı zamanda toplumsal yapıların dönüşümünü, kültürel etkileşimi ve siyasal egemenlik ilişkilerinin yeniden inşasını da içeren çok katmanlı bir süreçtir. Ernst Georg Ravenstein’in 1885 yılında yayımladığı *The Laws of Migration* adlı çalışması, göç olgusunu ilk kez sistematik biçimde incelemiş ve göçün belirli kanunlar çerçevesinde gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Ravenstein’in bu tespiti, modern göç çalışmalarının teorik temelini oluştururken, göçü yalnızca bireysel bir eylem değil, toplumsal dinamiklerle şekillenen bir olgu olarak konumlandırmıştır (Ravenstein, 1885, s. 198). Türk Dil Kurumu ise göçü, “ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir yerden başka bir yere gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” biçiminde tanımlayarak olgunun hem tarihsel hem de sosyolojik yönüne dikkat çekmiştir (Türk Dil Kurumu, 2022).

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında göç olgusu, yalnızca insani bir zorunluluk değil, aynı zamanda devlet politikalarının merkezinde yer alan bir stratejik araç olarak önem kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’ndan miras kalan en temel sorunlardan biri, nüfusun dengesiz dağılımı ve göçlerin yarattığı sosyo-ekonomik baskıydı. 93 Harbi (1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı) sonrasında Balkanlardan Anadolu’ya yönelen yoğun göç dalgaları, imparatorluğun demografik yapısını derinden sarsmış; 1,5 milyona yakın Türk ve Müslüman, savaşın ardından Anadolu topraklarına sığınmıştır. Bu süreç hem Osmanlı’nın son döneminde hem de Cumhuriyet’in ilk yıllarında göçün yönetimini bir devlet kapasitesi sorunu haline getirmiştir.

Cumhuriyet’in ilanı sonrasında göç ve iskân politikaları, modern ulus-devletin demografik temellerini yeniden inşa etme projesinin bir parçası olarak ele alınmıştır. 1923–1938 döneminde uygulanan politikalar, yalnızca nüfus hareketlerini düzenlemeyi değil, aynı zamanda homojen bir ulusal kimlik yaratmayı, toplumsal bütünlüğü güçlendirmeyi ve ülke coğrafyasının stratejik alanlarını güvence altına almayı da hedeflemiştir. Bu dönemde göç ve iskân meselesi, bir yandan Lozan Antlaşması’nın getirdiği mübadele hükümleriyle, diğer yandan Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu’dan gelen Türk ve Müslüman göçmenlerin Anadolu’ya yerleştirilmesiyle somutlaşmıştır.

Dolayısıyla Atatürk dönemi göç ve iskân politikaları, yalnızca nüfusun yeniden dağıtımıyla sınırlı bir idari düzenleme değil; sosyolojik, ideolojik ve ekonomik boyutları olan çok katmanlı bir uluslaşma süreci olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışmanın temel amacı da, 1923–1938 yılları arasında yürütülen göç ve iskân uygulamalarını tarihsel bağlamı, hukuki düzenlemeleri ve sosyolojik etkileriyle birlikte incelemek; bu politikaların erken Cumhuriyet dönemindeki toplumsal ve siyasal dönüşüme nasıl yön verdiğini ortaya koymaktır.

TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBÂDELESİ VE BALKANLARDAN GELEN GÖÇLER

Birinci Dünya Savaşı’ndan Osmanlı Devleti yenik ayrılmış ve ardından yaşanacak olan süreç Lozan Barış Görüşmelerinin temelini oluşturmuştur. Mustafa Kemal Atatürk’ün 19 Mayıs 1919’da başlatmış olduğu bağımsızlık mücadelesi başarılı olduktan sonra Türkler, Lozan kentinde yapılacak olan görüşmelere çağırılmış ve bu olay Türk Tarihinin önemli kırılma noktalarından birini teşkil etmiştir (Saygın, 2020). Türk Milletinin bağımsızlığını tüm dünyaya kabul ettireceği bu konferansta azınlıklar meselesi konferansın önemli konu başlıklarından birini teşkil etmiştir. İtilaf devletleri her ne kadar bu konferansa Ankara hükümeti ile Osmanlı Hükümetini de çağırıp ikilik çıkarmaya çalışmış olsalar da

Ankara Hükümeti 1 Kasım 1922 tarihinde saltanat ve hilafet kurumlarını birbirinden ayırarak bu sorunu kökten çömmüştür (Karataş, 2004).

Lozan'da 20 Kasım 1922 tarihinde görüşmeler başlamış, İngiltere, Fransa İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve Ankara Hükümeti asıl katılımcı ülke olurken Boğazlar görüşmelerine ise Rusya ve Bulgaristan katılmış, Amerika Birleşik Devletleri ise gözlemci göndermiştir. Toplanma amacı ise Yakın Doğu Sorunları üzerine olmuştur (Yıldırım O. , 2006). İsmet Paşa Türk heyetine başkanlık ederken beraberinde ise Dr. Rıza (Nur), Hasan (Saka) Beylerin de içinde olduğu otuz ile otuz altı kişilik bir ekip konferansa katılmışlardır. İsmet paşa tam yetki ile görevlendirilmiş ayrıca heyete on dört maddeden oluşan bir talimatname verilmiştir (Çakmak, 2005). Talimatnamenin dokuzuncu maddesi doğrudan azınlıklar ile ilgili olmuştur (Şimşir, Lozan Telgrafları (1922-1923), 1990). Lozan'da mübadele görüşmelerinin başlamasına sebep olan süreç Kurtuluş Savaşı'nın ardından Yunanistan'a doğru bir Rum göçü başlamış olmasıdır. Yunan nüfusunun dörtte birini o yıllarda bu göçler oluşturmuştur (Çelebi B. , 1999).

Bu göçmen sorununu çözmek isteyen Yunanistan, Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştur. Milletler Cemiyeti ise Dr. Fridlof Nansen'i görevlendirmiştir. 12 Ekim'de İstanbul'da Ankara Hükümeti temsilcisi olan Hamit Bey ile görüşen Dr. Fridlof Nansen, Ankara Hükümetine üç öneride bulunmuştur. (Çelebi B. , 1999; Karataş, 2004) Bu önerilere göre:

"1. Yunanistan'daki Müslümanlarla, Anadolu'daki Rumların değiştirilmesi

2. İstanbul'daki Rumların değişim dışı tutulmaları

3. Değişimin isteğe bağlı olması ve barış koşullarının saptanmasını beklemeden hemen başlanması." bu önerilerin ardından son söz konferansa bırakılmıştır (Biçici, 2019).

Bu sürecin ardından Lozan'da mübadele süreci 1 Aralık 1922'de Curzon'un başkanlık ettiği görüşmelerde başlamıştır (Peker, 2005). *Ahali Mübâdelesi* düşüncesinin ilk kim tarafından ortaya atıldığı bilinmemekle beraber büyük ihtimalle bu düşüncüyü ortaya atanın Venizelos olduğu kabul edilmektedir (Kiracı, 2006). Toplantıda Dr. Nansen ise davet üzerine gelmiş ve söz alarak iki ülke arasında bir mübadele yapılması gerektiğini belirterek iki tarafın da görüşmeler sonucunda mübâdeleye istekli olduğunu aktarmıştır. Ayrıca mübâdelenin ekonomik açıdan da önemini vurgulayarak bir an önce yapılması gerektiğini de sözlerine eklemiştir. Çünkü iki ülkenin de yaz tarım ürünlerini elde etmeleri için yer değiştirmeyi Şubat sonundan önce yapması zorunlu olarak görülmüştür. Nansen, yapılacak olan anlaşmada Bulgar ve Yunan hükümetler arasında gerçekleştirilen anlaşmanın bir örnek olarak kullanılabileceğini ayrıca mübâdelenin zorunlu mu gönüllü mü olacağını uygulama sahasının büyüklüğü gibi problemlerden bahsederek konuşmasını sonlandırmıştır (Meray S. L., Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar ve Belgeler), 2001). Ardından İsmet Paşa söz almış ve komisyonun asıl konusunun resmi gündeminde sadece esirler konusu dışında mübadele konusunun konuşulması karşısında şaşırmış ve konunun azınlıklar konusu dahilinde ele alındığı vakit konuşacağını söylemiştir (Meray S. L., Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar ve Belgeler), 2001). Venizelos Dr. Nansen'in teklifine sıcak baktığını ancak Türk tarafının başka bir anlaşma istemeleri durumunda görüşebileceklerini söylemiş, ama konunun acele ile çözülmesinden yana olduklarını da belirtmiştir (Çelebi B. , 1999). Ardından İsmet Paşa konuşmaların ısrarla devam etmesi üzerine genel hatları ile durumu açıklamak zorunda kalmıştır. Doğu Trakya'nın 30 Kasım'da teslim edilmesi yani bu görüşmelerden bir gün önce yapılmış olmasından dolayı bölgenin kaç kişi barındırabileceği hakkında bir veri toplamanın mümkün olmadığını belirtmiştir (Meray S. L., Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar ve Belgeler), 2001). Bu görüşmelerin sonunda konuyu görüşmek adına bir alt komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Bu görüşmeler için üç ayrı komisyon kurulmuştur bunlar;

- Sivil tutsaklar sorunu
- Savaş tutsakları sorunu
- Nüfus mübâdelesi sorunu

Türk tarafı olarak bu komisyona Dr. Rıza, Mustafa (Şeref) ve Mülkiye Müfettişi Şükrü Bey katılmıştır (Çelebi B. , 1999).

Bu komisyonun en önemli konusu mübadele olmuştur. Komisyon başkanı Montagna, alt komisyonun bu konu hakkında karşılaştıkları sorunlardan bahsederek iki hükümet de mübadeleedilecek olan halkların mübâdelesinin başarılı olamayacağını iddia etmiştir. Bu durumda ortaya bir görüş atılmış ve İstanbul'daki Rum nüfusun ile Batı Trakya'daki müslüman nüfusun mübadele dışında tutulması fikri öne sürülmüştür. Böylece Batı Trakya'da Müslüman nüfusu ile İstanbul'da bulunan Rum nüfusu mübadele dışında bırakılmasına karar verilmiştir. (Meray S. L., Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar ve Belgeler), 2001). Komisyon bir karara varmış şimdi de ortaya mübâdelenin gönüllü mü zorunlu mu olacağı tartışması ortaya çıkmıştır. Nansen'e göre göçün zorunlu tutulması gerektiğini söylerken Yunan temsilci heyeti ise gönüllü olması gerektiğini söylemiştir. Türk heyeti ise bu fikre karşı çıkmıştır. Komisyon kararına göre ise mübadele zorunlu tutulmuştur (Meray S. L., Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar ve Belgeler), 2001). 27 Ocak 1923 tarihli oturumda alt komisyon görüş birliğine varmış, sivil rehinelere ve savaş tutsaklarının geri verilmesine ilişkin bir anlaşma metniyle birlikte nüfus mübâdelesine ilişkin sözleşme metnini ortaya koymuştur (Meray S. L., Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar ve Belgeler), 2001).

Mübadele anlaşması 30 Ocak 1923 tarihinde "*Türk-Rum Ahalinin Değişimine Dair Nüfus Mübâdelesi ve Protokolü*" adıyla imzalanmış ve anlaşmanın ilk maddesine göre 1 Mayıs 1923 tarihinden sonra başlayacak olan mübadele kendi kaynaklarıyla sınır bölgesine toplananların göçe başlaması üzerine Sıhhiye Vekaleti, Mübadele Talimatnamesi'ni yayınlamıştır (Erdal, 2018). Göçmenlerin ülkeye giriş yapması ve mevcut sisteminde bu göçü karşılayamamış olması nedeniyle mecliste bir muhacir olan Tunalı Hilmi Bey, 132 arkadaşı ile meclise İmar Vekâleti kanunu teklifi sunmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi Devre II, İçtima I (26.08.1339), 1923).

Ancak bu kanun Teşkilat-ı Esasiye Kanuna muhalif olduğu gerekçesi ile reddedilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi Devre II, İçtima I (01.09.1339), 1923). Teşkilat-ı Esasiye muhalif olan yanı vekaletlerin sayısı ve ünvanları Teşkilat-ı Esasiye Kanununda açıkça belirlenmiş olması ve bahsi geçen kanun üzerinde değişiklik yapılmadan bu tarz tekliflerin ileri sürülmesinin doğru olmadığı gerekçesi ile reddedilmiştir. Tunalı Hilmi Bey'in ikinci kez teklifte bulunduğu önerge de aynı gerekçelerle reddedilmiştir. Mecliste bu tekliflere katılan mebuslarda vardır. Bunlar Kütahya Mebusu Recep Peker ve İzmir Mebusu Mustafa Necati beylerdir. Mustafa Necati konuşmasında gezip gördüğü yerlerdeki felâketzedelerin durumlarından bahsetmiş, Recep Bey ise mübadele ile geleceklerin durumları hakkında konuşmuştur. Ardından teklif oylanmış ve Kanun-i Esasi Encümenine sevk edilmiştir (Arı, 2000). 13 Ekim 1923 açık oturumunda Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur (Ağanoğlu, 2017). Mustafa Necati Bey vekaletin vekilliğine seçilmiş ve bir teşekkür konuşması yapmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi Devre II, İçtima I, (20.10.1339), 1923). 7 Kasım 1923 tarihinde Resmî Gazete 'de yayınlanan 366 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle Mübadele, İmar ve İskân Vekâlet'inin kurumsal alt yapısı oluşturulurken teşkilat şeması ve bütçesi oluşturulmuştur. 366 sayılı kanun uyarınca da vekâlete 6.095.083 lira bütçe ayrılmıştır (Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin Teşkilat ve Masarifi Hakkında Kanun, 1923).

Mübadele öncesinde iskân planında sekiz alan:

- *Birinci Alan Samsun ve havalisi*

- *İkinci Alan Adana ve havalisi*

- *Üçüncü Alan Malatya ve havalisi*

- *Dördüncü Alan Amasya, Tokat, Sivas ve havalisi*

- *Beşinci Alan İzmir, Manisa, Menteşe ve Denizli havalisi*

- *Altıncı Alan Çatalca, Tekfurdağı, Niğde ve Karaman havalisi*

- *Yedinci Alan Antalya, Silifke ve havalisi*

- *Sekizinci Alan Ayvalık, Edremit, Mersin ve havalisi*" şeklindedir (Tevfik, 2017).

İskân Planının son şekline göre ise 10 alan belirlenmiş olup:

“- Birinci Alan Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat, Çorum

- İkinci Alan Edirne, Gelibolu, Kırkkilise, Çanakkale, Balıkesir

- Üçüncü Alan Balıkesir

- Dördüncü Alan İzmir, Manisa, Aydın, Menteşe, Afyon

- Beşinci Alan Bursa

- Altıncı Alan İstanbul, Çatalca, Zonguldak

- Yedinci Alan İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya

- Sekizinci Alan Antalya, Isparta, Burdur

- Dokuzuncu Alan Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir

- Onuncu Alan Adana, Mersin, Silifke, Maraş” şeklinde düzenlenmiştir (Pavlidis, 1997). İskân planları bu şekilde belirlenmişken bu plana uygun olacak şekilde gelen mübadillerin geldikleri yerler ve meslekleri de önem taşımaktaydı. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, mübadillerin iskân öncesi bulundukları yerlerde yaptıkları meslekleri sürdürecek iklim koşullarına sahip alanlara yerleştirildikleri görülmektedir.

Tablo 1. Mübadele Öncesi Mübadillerin İskân Öncesinde Göçmenlerin Geldikleri Yer, Sayıları, Mesleği ve İskân Edilecek Yerleri Gösteren Tablo (Pavlidis, 1997)

Geldikleri Yer	Sayıları	Meslekleri	Toplam	Yerleştirildikleri Yer
Drama-Kavala	30.000	Tütüncü	30.000	Samsun
Serez	20.000	Tütüncü	40.000	Adana
	15.000	Çiftçi- Bağcı		
	5.000	Zeytinci		
Kozani Grebene- Naslic- Kesriye	2.500	Tütüncü	22.500	Malatya
	15.000	Çiftçi- Bağcı		
	5.000	Zeytinci		
Kayalar- Karaferiye- Vodine- Katerini- Alosonya- Langada- Demirhisar- Gevgeli	3.000	Tütüncü	43.000	Amasya Tokat Sivas
	25.000	Çiftçi		
	15.000	Zeytinci		
Zeytuncu- Drama- Kavala- Selanik	20.000	Çiftçi- Bağcı	64.000	Menteşe Manisa İzmir Denizli
	40.000	Zeytinci		
	4.000	Tütüncü		
Kesendire- Polizoz- Sarisaban- Avrethisar- Nevrokopi	20.000	Zeytinci	90.000	Çatalca Tekirdağ Karaman Niğde
	55.000	Çiftçi- Bağcı		
	15.000	Zeytinci		
Preveza- Yianya	15.000	Çiftçi- Bağcı	55.000	Antalya Silifke
	40.000	Zeytinci		

Midilli- Girit	30.000	Çiftçi- Bağcı	50.000	Ayvalık Edremit Mersin
	20.000	Zeytinci		

Mübadillerin taşınmasına ilk olarak Selanik ve Kavala gibi liman kentlerinden başlanmıştır. Çünkü göç eden aileler çoktan bu liman kentlerin yığılmasından ve bu bölgelerde perişan halde yaşamayı sürdürmeye çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Ardından Yunanistan'ın iç kesimlerindeki mübadiller nakledilecektir. Taşıma işi için ise gemiler ve trenler kullanılmıştır (Ağanoğlu, 2017). Göçmenler ülkeye gelmeden önce Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay)¹ tarafından sağlık kontrolü yapılıyor, ardından ülkeye kabul ediliyorlardı. Göçmenleri Türkiye'ye getiren gemiler dönerken Türkiye'den ayrılan Rum göçmenleri de Yunanistan'a taşıyordu (Ağanoğlu, 2017). Türk göçmenlerin gereksinimleri yalnızca Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından karşılanması son derece dikkat çekici olup diğer taraftan Yunanistan'a gidecek olanların ise ihtiyaçları yedi ayrı Amerikan teşkilatı tarafından karşılanırken Milletler Cemiyeti de Yunan Milli Bankası başkanına altı milyon sterline kadar uzun vadeli borç verebileceklerini iletmiştir (Çapa, 1990). Uzun vadeli borç verilmesi uygulanan çifte standardı göstermesi bakımından önemlidir.

Ülkeye getirilen mübadillerde her şey detayına kadar düşünülmüştür. 25 Kasım 1923 tarihinde yayınlanan "İaşe Talimatnamesi" ile bunu açıkça görmekteyiz. Bu talimatnameyle:

"Karantina merkezlerinde, sabahları ekmek, çay akşamları ise etli ekmek; karantina merkezlerinden ihraç iskelelerine kadar yolda, ekmek ve katık; ihraç iskelelerindeki misafirhanelerde sabahları ekmek ve çay, akşamları etli yemek; yollarda ekmek ve katık, iskân tarihinden itibaren iki ay süreyle yalnız ekmek veya un, gerektiği zaman da bunların bedeli de verilecektir" (Biçici, 2019).

İlk kafiye İzmir iline 3 Aralık 1923 tarihinde gelmiştir. Bu kafiye 1.027 kişiden oluşurken yolda bir kadının doğum yapması üzerine 1.028 kişi olmuştur (Chatipi, 2019). Gelen kişiler öncelikle geçici olarak misafirhanelere yerleştirilmiş olup bu konuda Misafirhaneler Talimatnamesi 28 Kasım 1923 tarihinde kabul edilmiştir (İskanTarihçesi, 1932). Misafirhanelerin masrafları Hilal-i Ahmer ve bölgenin ileri gelenleri ile karşılanmış, imkanların bulunmadığı yerlerde ise masraflar hükümet tarafından karşılanmıştır (İskanTarihçesi, 1932). Antonios Pavlidis'in Diplomat A. Pallı'dan aktardığı bilgilere göre Yunanistan tarafından Türkiye'ye 347.582 göçmen gelmiştir. Gelen göçmenler ağırlıklı olarak öncesinde Makedonya, Epir, Teselya, Girit ve Ege Adalarında ikamet edenlerden oluşmaktadır (Pavlidis, 1997).

Mübadelenin yanı sıra Bulgaristan'dan gelen göçler de Balkanlardan gelen göç dalgalarının en önemlilerinden biridir. 1925 yılında başlayan bu süreç 1989 yılına kadar sürmüştür. Bu göç dalgasının ana sebebini 93 Harbi olarak nitelendirilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşları oluşturmaktadır (Ağanoğlu, 2017). Bu sebeplerin bir sonucu olarak Türk halkına baskı ve zulüm yapılmıştır. Bulgar nüfusu içerisinde ise Türkler %53'lük bir dilime sahipti. Bu orandan da elbette Bulgar idareciler rahatsız olmuş ve Türkler Bulgaristan'dan zorla göçe tâbi tutulmuştur (Çeçen, 2016). 93 Harbi sonrası 600 binden fazla Türk zorla göçe tâbi tutulmuştur. Savaş sırasında ise 350 bin Türk vahşice öldürülmüştür. 93 Harbinde Bulgarlara en çok desteği verenler ise Ruslar olmuştur (Akgün, 2005; Ağanoğlu, 2017). Gazeteci Leon Troçki, yapılan zulmü eleştirmiş ve Bulgar üst yöneticilerinden Petko Todorov'a bir mektup yazmıştır. Troçki, mektubunda:

"Belki de, Bay Todorov, neden bahsettiğim hakkmda hiçbir fikriniz yoktur? Savaşın ta en başında, Rodop mıntıkasındaki kuvvetlerinizin top ateşine tutarak bir Pomak köyünü, o köyde bulunan herkesi, herşeyi -evleri, çiftlikleri; insanları, hayvanları; kadınları, çocukları- yokettiklerini belki de biliyorsunuzdur?" (Troçki, 1995: 328)

Diyerek Rodop mıntıkasında Pomak köyünde büyük bir katliama giriştiklerinden bahsetmiş, ayrıca Dimotike'deki katliamdan bahsederek şu sözleri sarf etmiştir:

"...Dimotike'de, bir süvari bölüğünün esirlere ve sivil halka nasıl davrandığını belki biliyorsunuzdur? Oradan gelen subaylara, yaralı askerlere sorun. Size tam bir açıksözlülükle - silahsız Türkler'i suyun içine doğru sürükleyip, onlara nasıl yaban ördeklerine ateş eder gibi ateş ettiklerini ve

¹ Kızılay

silahsız adamları koprüden suyun içine atmak için süngülerini nasıl kullandıklarını anlatacaklardır...” (Troçki, 1995, s. 329).

Sadece Bulgaristan’da ikamet eden Türklere değil aynı zamanda Bulgaristan’a ailelerinin yanına giden Türkler de bu tavırdan etkilenmiştir. Bunu gösteren bir habere Akşam Gazetesi’nde yer verilmiştir. Bu haberde Diyarbakır meteoroloji memuru Ahmet Efendi’nin Bulgaristan’daki ailesini ziyaret etmek için gittiği Bulgaristan’da on gündür polis dairesinde mahpus olduğu yazmaktadır (Akşam Gazetesi (07.08.1934), 1934).

1923-1939 yılları arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye 198.688 kişi göç etmiştir. Bu göç hareketi savaşlar dışında iki ülke arasındaki diplomatik anlaşmalardan kaynaklanmaktadır. 1925 yılının 18 Ekim günü imzalanan barış antlaşması bu iki devlet arasında kurulan ilk ve en önemli ilişkiydi (Çeçen, 2016). Anlaşma bir dostluk anlaşması olmasının yanı sıra imzalan Genel Protokol ile de Türkiye’de ve Bulgaristan’da yaşayan Türk ve Bulgar azınlıkların tanımı yapılmıştır. Bu protokole göre:

“1912 yılı Osmanlı yurdunda doğmuş olup da anlaşmanın imza edilmiş olduğu, 18 Ekim 1925 tarihine kadar Bulgaristan’a göç edip Bulgar vatandaşlığı alan kişiler Bulgar sayılacak, aynı şekilde Bulgaristan’da doğup anlaşma vaktine kadar Türkiye’ye göç etmiş olanlar ise Türk vatandaşı sayılacaklardır.” (Bıçaklı, 1988).

1925 yılındaki Türk-Bulgar ikamet sözleşmesi ile 1949 yılına kadar 19.833 aileden 75.877 kişi iskânlı, 37.073 aileden 143.121 kişi serbest göçmen olmak üzere toplam 56.906 aileden 218.998 kişi Türkiye’ye göç etmiştir. Bu anlaşmanın uygulanışı sırasında da iki ülke arasında sorunlar meydana gelmiştir. 1923-1938 Yılları Arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gelen göçmen Miktarı incelendiğinde de: “1923-1933 yılları arasında 101.507, 1934 yılında 8.682, 1935 yılında 24.968, 1936 yılında 11.730, 1937 yılında 13.490, 1938 yılında 20.542” kişi Türkiye’ye göç etmiştir (Çeçen, 2016).

Yukarıda yer alan tabloya göre 1923-1938 yılları arasında özellikle ilk on yılda önemli bir göç yaşanmış olup daha sonraki yıllarda sayı kademeli bir şekilde düşmüştür. Türkiye’ye gelen göçmenlerin iskânları yapılırken mümkün olduğunca göç ettikleri yerlere yakın alanlar tercih edilmiştir.

Başka bir Balkan ülkesi olan Romanya’dan da yine 93 Harbi sonrası Türkiye’ye göçler başlamıştır. Başta Rusya olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri de bölgedeki etnik ve dini farklılıklardan yararlanmaya çalışıp bölgede ayrılıkçı düşünen grupları desteklemişlerdir (Yıldırım & Sofuoğlu, Balkan Savaşları ve Göç, 2012). Romanya Hükümeti, İstanbul’da elçilik açıldıktan sonra Osmanlı’da yaşayan bazı Dobruca göçmenlerinin yurtlarına tekrar dönmek istediklerini elçiliğe gelen başvuruların artması ile fark etmiş, ihtiyaç sahiplerine bedava pasaport ve bilet paralarının devlet tarafından karşılanması gibi yardımlarda bulunmuşlardır. İlk başvuru 150 dilekçe ile 1878 Ekim ayında yapılmıştır. Bu yardımlar daha sonra bazı kişiler tarafından istismar edilince Romanya hükümeti tarafından bu olanak kaldırılmak zorunda kalmıştır (Abdula, 2005). Balkan Savaşları’nın da etkisi ile ikinci göç dalgası başlamış ve 20. Yüzyıl boyunca devam etmiştir.

Kurtuluş Savaşı sonrasında ise göç süreci Lozan Barış Antlaşması ile devam etmiştir. Azınlıklar meselesinde, 22 Aralık oturumunda Romen hükümeti adına M. Contzesco azınlıklar için hükümetin verdiği güvencelerin yerinde olduğunu, Müslüman azınlıklara eşit muamele yapıldığını ve bu azınlıklar için başka temellere dayandırılmış daha kapsamlı karşılıklı olma ilkesinin konulmasını yersiz olduğunu savunmuş ve Türk hükümetinin, özellikle Romanya hükümetinden başka mükellefiyetler istemesinin gerekli olmadığını söyleyerek bu isteği reddedeceklerini bildirmişlerdir (Meray S. L., Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar ve Belgeler), 2001).

İki ülke arasındaki belki de en önemli konu Ada-Kale’nin Romanya’ya bırakılması konusu olmuştur (Özel, 2002, s. 248). Ada-Kale Demirkapı Barajının altında kalmadan önce Tuna Nehri üzerinde bugünkü Romanya toprakları üstünde yer alan 600 kişilik Türk nüfusunun kendine yaşam alanı bulduğu bir adadır (Özdemir A. U., 2013, s. 170). Adakale yüz ölçümü küçük olsa da Demirkapı geçidi üzerinde stratejik öneme sahiptir. Lozan’da bu konu İsmet Paşa’ya 29 Kasım 1922 günü iletilmiştir. Bu yazı Amasya Mebusu Ömer Lütfi Bey ve arkadaşları tarafından hazırlanmıştır. Yazıda:

“Adakale, 1878 Berlin Antlaşması hazırlanırken Devletimize bırakılmış; halen, camii şerifi, Türk binaları, hepsi Türk ve Müslüman olan 600 kadar nüfusu ile, Türk yurdunun nefis ve hazin bir örneğidir.

Tarihimizin temelinde kurulmuş anıt hatırasını temsil etmektedir. Tuna nehrinin suları, eski azametli devrin hikayelerini bu adacığın sahillerine tevdi ederek akıp gitmektedir. Aman, Lozan Konferansında bu ada üzerindeki hakimiyetimiz aleyhinde bir karar çıkmasın” (Şimşir, Lozan Günlüğü, 2012, s. 212)

Ömer Lütfi Bey ve arkadaşlarının bu yazıyı yazmalarında Adakale halkının etkisi olmuştur. Adakale Müdür Vekili Kadı Osman Niyazi tam Lozan öncesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne kendilerini hatırlatıp Adakale’nin Türkiye’ye olan bağlılığını “sadakat ve ubudiyetini” arz etmişlerdir (Şimşir, Lozan Günlüğü, 2012). Amasya Mebusu Ömer Lütfi Bey ve İsmet Paşa arasında 3 Mart 1923 tarihli Gizli Celsede Adakale ve diğer adalar hususunda konuşmalar meydana gelmiştir. İsmet Paşa’nın: “...mevzubahis ettiğimiz hukukumuzdan feragat edeceğiz...” sözleri üzerine Ömer Lütfi Bey “bu madde ile Adakale’yi yazdınız mı? Buradan Adakale hakipayinize yazılmıştır. Yani hariciyeden yazılmıştı. Bu madde ile onu bırakıyor musunuz?” diyerek eleştirilerde bulunmuştur (TBMM Gizli Celse Zabıtları Devre I, İçtima III (3.03.1339), 1923). İsmet Paşa Lozan’ın ikinci turundan önce Adakale ile alakalı Türk teklifini sunmuştur. Bu teklifle Adakale’nin Türk egemenliğini tanıdığını ve bu suretle adanın Türkiye’ye bağlı kalmasını temenni etmiştir (Metin, 2011). Rauf Bey ikinci tur başlamadan önce bir telgraf İsmet Paşa’ya bir telgraf daha göndermiştir. Telgrafta:

“... Madde 2- Adakale’nin vaz’iyyeti elyevm şöyle muhakame edilmelidir: Harb-i Umumi’de Romanyalılarla münferid musâlaha akd ettiğimizden ada Romenler tarafından fi’len ve kâlen işgal edilmemiş idi. Münferid müsâlahadan sonra aramızda resmen hal-i harb hâsıl olmamıştır. Şu hâlde statüko devam ediyor demektir...” (Şimşir, Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı, 1994, s. 198)

Rauf Bey bu telgraf ile konunun çözülmesinin yapılma yönteminden bahsedip zaten adanın hiç işgal edilmediğini bu sebeple zaten Türk yurdu olduğundan hakimiyetin burada devam ettirilmesinin gerektiğini söylemiştir. İkinci tur görüşmeleri 25 Nisan oturumunda Adakale uzun açıklamalara konu olmuştur. Sir Horace Rumbold bu oturumda Adakale hakkında söz almış ve açıklamalarının sonucunda Türkiye’nin Adakale üzerindeki bütün haklarından 1 Ağustos 1914 tarihinde kaybettiği sonucunu çıkarmış olduğunu aktarmıştır (Meray S. L., 2001). Romanya Hükümeti adına Diamandy ise, Romanya’da Adakale hakkındaki iddiaların Romanya’da hayretle karşılandığından bahsederek daha önce Türk tarafının hiçbir görüşmede Adakale hakkında konu görüşülmediğini Lozan Konferansının yarıda kesilip yurda dönülmesinin ardından ortaya atıldığını savunmuştur (Meray S. L., 2001). İsmet Paşa ise Diamandy’nin bu iddiasına şu sözlerle yanıt vermiştir;

“Ada-Kale üzerinde Türk egemenliğinin her zaman tanınmış olduğunu söyledi. Ada Kale’nin, Berlin Antlaşmasında unutulmuş olduğu söylenemez; bu ada, başka Devletlere verilmemiş olduğuna göre, ada üzerinde Türk egemenliğinin olduğu gibi süregitmiş olması da doğaldır. Bu sorunu kesip atacak bir başka kanıt daha vardır: İki üç hafta önce, Ankara Hükümeti, adaya yeni bir Türk memuru göndermiştir; bunu yaparken de, İstanbul’daki Romanya temsilcisiyle işbirliğinde bulunulmuştur. Her halde, Türkiye’nin emperyalizm gütmesi söz konusu değildir. Geçenlerde Bükreş’de iken, Romanya Dışişleri Bakanı ile genel konular üzerinde görüşmelerde bulunulmuştur; bu görüşmelerde Ada-Kale sorunu ortaya atılmamışsa, bunun nedeni, bu anlaşmazlığın Romanya ile Türkiye arasında var olan dostça ilişkileri bozabilecek nitelikte olmamasındandır.” (Meray S. L., 2001, s. 22).

Konferansta yaşanan bu gelişmelerin ardından Adakale sorunu 4 Haziran 1923 tarihli oturumda sonuçlanmış olup İsmet Paşa teklifine diğer devletlerde destek alamayınca barışın sürdürülebilmesi adına Adakale’de fedakarlığa gitmiştir (Meray S. L., 2001).

1923-1933 ve 1934-1938 şeklinde Türk- Romen göçlerini ikiye ayırabiliriz. İlk dönem göçleri 1924 tarihli İstimlak Kanununun hayata geçirilmeye başlaması ve Türklerin yoğun olarak bulunduğu Dobruca bölgesine Ulahları iskan etmeye başlaması ile olmuştur. Bölgedeki Türkler ise bu durum karşısında Türk hükümetinden yardım talep etmişlerdir. Bölgedeki topraklarını yok pahasına satıp göç etmek istemişlerdir. Bu on yıllık süreçte göçler grup şeklinde olmuş, gelenlerin çoğu serbest göçmen statüsünde olmuştur ve gelenler devletten yardım talep etmeden istedikleri yere yerleşmişlerdir (Ağanoğlu, 2017). Duman’dan aktardığımızı göre o dönemde Türkiye’ye 33.852 kişinin göç ettiğini ancak serbest göçmen kabul edildikleri için iskân kayıtları arşivlerde kayıtları bulunmamaktadır (Duman, Romanya’dan Kocaeli Vilayetine Göç ve İskân, 2016). Ancak Dobruca’nın Romanya Hükümeti’ne verilmesinden sonra 1928 yılı resmi kayıtlarında bölgede 171.298 Türk nüfusu

bulunmaktaydı. 1932 senesinde yapılan sayıma göre ise Dobruca'nın 4 sancağında sayımlar şu şekildedir:

Tablo 2. 1932 Yılı Dobruca Sancağına ait nüfus sayımları (Arslan A. , 2014)

SANCAK ADI	NÜFUS
DUROSTOR	78.700
KALYAKARA	43.913
KÖSTENCE	28.070
TULÇA	5.853
TOPLAM	156.536

Tablo incelendiğinde 1928-1932 yılları arasında Romanya'dan 14.762 Türk göç etmiştir. Romanya hükümeti, göç eden varlıklı ailelerin ülkesinden gitmesinden rahatsız olmuştur. Bu ailelerin göç etmesini önlemek amacıyla göç edenlerin pasaport çıkarmalarını zorlaştırmış ve nüfuzlu Türk ailelerle iş birliği yaparak göç propagandasına başlamıştır (Ağanoğlu, 2017). Bu durum karşısında Türkiye'nin Bükreş elçiliği 25 Haziran 1928'de Dâhiliye Vekâlet'ine yazı göndermiş ve yazıda pasaportların çıkarılmasına engel olunmasına diplomatik yollar ile karşı çıkılmasını ve göçlere engel olmaya çalışan nüfuzlu Türk ailelere emval-i metrukeden toprak vererek onları yanına çekmeli ve basın yayın yolları ile göç propagandası yapması gerektiğini belirtmiştir (BCA 272.12/60.166.17). Bükreş elçilerinden Hamdullah Suphi Tanrıöver Romanya Kralı ile yaptığı görüşmede pasaport çıkarma konusunun suistimal edildiğini ve Türk halkının son parası ile bu belgeyi çıkarmaya harcadığını bildirmiştir (BCA 030.10/247.668.13).

1933-1938 yılları arasında gerçekleşen göçler iskânlı göçlerden oluşmuştur. İskânlı göçlerde devlet bir bölge verir ve belli bir süre orada oturmayı kabul eden göçmenler bu bölgelere yerleştirilirdi.

Hükümet, 1933 yılı başlarında hükümet Bükreş Elçiliğine bir talimat göndermiş ve Romen hükümeti tarafından gerçekleştirilebilecek kitlesel göç engellerine karşı gerekli önlemlerin alınması gerektiğini bildirmişlerdir. Hükümetin böyle bir şeyi istemesinin sebebi Romanya'da yaşayan Türklerin her ne pahasına olursa olsun ellerinde avuçlarında ne var ise satıp Köstence limanına yığılmalarıydı. Bu yığılmalar hem sağlıklarına hem de hayatlarını tehlikeye sokuyordu. Bunun üzerine Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romen başbakanı ve Dışişleri bakanını ziyaret ederek Türk göçleri hakkında bilgilendirme yapmış, Romen hükümeti ise tüm imkanları seferber edeceklerini söylemiştir (BCA 030.10/246.667.10). Hamdullah Suphi Bey'in girişimleri sonucunda 1933 yılı içerisinde kitlesel anlamda bir göç yaşanmamış, 1933 yılında 3.273 kişi Türkiye'ye göç etmiştir (BCA 030.10/81.531.8). Romen Savunma Bakanlığı da kitlesel göçlerin sorunlarına kendileri açısından değinerek iki maddelik bir rapor sunmuştur. Bu raporda ilk olarak göçler sonucunda askerlik yapan Türkler de göç ettiğinden orduda oluşacak boşluk dile getirilmiş ve Romanya'nın güvenliğini sarstığını söylemiştir. Diğer bir durum ise Gagavuz (Ortodoks Türkler)ların da göçe teşvik edilmeden asimile edilmesi gerektiğidir (Metin, 2011). Her ne kadar elçilik bazı kararlar almış olsa da yok pahasına Türkler mallarını satarak Köstence Limanı'na yığılıyorlardı. Akşam Gazetesi'nin 7 Kasım 1934 tarihli haberinde Romanya'dan gelecek olan muhacirlere 4 adet özel vapur tesis edilmiş ve bu vapurların ücretinin muhacirler tarafından ödendiği dile getirilmiştir (Akşam Gazetesi 7 Teşrin-i Sani 1934, 1934). Romanya ve Türkiye arasında bir göç anlaşması olmamasının sıkıntıları fark edilmiş ve 4 Eylül 1936 tarihinde iki taraf arasında bir mukavele imzalanmıştır. Mukavele 2 Şubat 1937'de Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 1937). Bu mukaveleden sonra göç bir düzene alınmış ve 1940 yılına kadar 120.116 kişinin Türkiye'ye göçü sağlanmıştır (Ural & Selçuk, Türkiye- Romanya İlişkileri (1923-1950), 2015). Kitlesel göçlerin ilk yıllarında gelen göçmenler Trakya bölgesinde iskân edilmiş ve bu bölgenin "artık göçmen kabul edemeyecek" bir duruma gelmesi üzerine 1936 yılından sonra gelecek göçmenler Ankara, Yozgat, Kayseri, Niğde, Adana, Konya ve İzmit'e iskânı kararlaştırılmıştır. Aynı yılın ortalarında alınan kararlar ile iskân yerlerinin sayısı arttırılmış, Tokat, Çorum, Bilecik, İçel, Aydın, Muğla,

Isparta, Burdur, Manisa, Denizli, Antalya, Balıkesir, İzmir, Elaziz, Van, Muş, Diyarbakir, Ağrı, Kars ve Sivas'a da göçmen gönderilmesi kararlaştırılmıştır (BCA 30.18.12/65.50.14; Duman, 2009). 27 Ekim 1936'da göçen 1.543 göçmen Dikili, Çeşme ve Kemalpaşa'ya iskân ettirilmek üzere Urla'ya göç ettirilmiştir (Balcı Çatakçı, 2018).

Tablo 3. 1935-1938 yılları arasında Romanya'dan göç eden nüfus (Arslan A. , 2014)

Sancaklar	1935	1936	1937	1938
Durostor	10.756	11.921	5.542	10.500
Kalyakra	5.537	2.348	2.604	9
Köstence	6.876	832	1810	14
Tulça (Tulcea)	201	801	1416	3
Toplam	23.370	15.902	11.372	10.256

Balkanlardan gelen göçlere Yugoslavya'dan gelen göçmenler de katılmıştır (Bozkurt, 2012). Yugoslavya'da 1925 Dostluk Anlaşmasının ardından ilişkiler yeniden başlamıştır. 1923-1938 yılları arasında 26.120 ailede serbest göçmen olarak 108.179 Yugoslav göçmeni gelmiştir. Ek olarak 1934-1940 yılları arasında ise 5.894 göçmende iskânla göç etmiştir (Ağanoğlu, 2017). İktisadi olarak göçlerin sebeplerine baktığımızda büyük toprak sahiplerinin topraklarına el konulması, esnafın mallarının müsadere edilmesi ve Türklerin yüksek vergilere maruz kalması gibi nedenlerdir (Bozkurt, 2012). Akşam Gazetesi'nin 5 Kanun-i Sani (Ocak) 1934 tarihli "Yugoslavya'dan Muhacir Geliyor" başlıklı yazısında Yugoslavya'dan 90 kişilik bir Türk ailesinin Türkiye'ye hicret için vekâlete bir müracaatta bulunmuşlar ve vekâletin kendilerine bir yer göstermesini istemişlerdir. Vekâlet ise Çanakkale'de oturmalarını uygun görmüş ve bu ailelerin vapur ile İzmir'e geçeceklerini ve buradan da Çanakkale'ye gideceklerini anlatmaktadır (Akşam Gazetesi (05.01.1934), 1934). Balkanlardan gelen göçlere ek olarak Kafkas ülkelerinden de serbest statüde göçler gerçekleştirilmiştir. Çarlık Rusya'sı ve Sovyet Sosyalistlerin Kafkasya üzerinde izledikleri yayılmacı politikalar Müslüman Türkler üzerinde baskıya neden olmuştur. Bu halklardan biri olan Ahıska Türkleri de derinden etkilenmişlerdir. Ahıska Türklerinin büyük çoğunluğu 1921 yılında Ahıska'nın Rusya'ya bağlanmasından sonra Artvin ve Ardahan'a yerleşen Türkler oluşturmaktadır (Seferov & Akış, 2008). Ahıska Türkleri Rus baskısı altında iken eğitim sistemlerinde düzensizlikler yaşanmıştır. Örneğin önceleri Arap alfabesi ile eğitim alırken sonraları Latin daha sonra ise Kiril alfabesi ile ders almışlardır. 1930'lu yıllarda ise zorunlu soyadı değişikliğine tabi tutulmuş, aydın kesim ise cezaevlerine kapatılmıştır. Bu gelişmeler ile Ahıska Türkleri zor zamanlar yaşamıştır (Murat, 2010). Bu baskıların ardından birçok Ahıska Türkü Türkiye'ye sığınmış ve bu durum SSCB'yi rahatsız etmiştir. 1937'lerde itibaren ise "rejim karşıtı" ilan edilmişlerdir (Salımya, 2012). Kıyas Aslan'ın "Ahıska Türkleri" adlı kitabından aktaran Mehmet Fatih Şahin'e göre: "1930-1944 yılları arasında sınırı geçerek Türkiye'ye sığınan Ahıska Türkleri Ağrı'nın Eleşkirt ilçesi, Muş Bulanık yerleştirilmiştir. Zaman içinde artan nüfusla birlikte Hatay'ın Kırıkhan ilçesine yerleşmişlerdir." (Şahin, 2014). 1931 yılında Muş Bulanık'a gelen Ahıska ve Çıldır muhacirlerinden 42 hanede 186 nüfus ve yedi bekar göçmen Bulanık merkeze ve Tegüt, Yoncalık köylerine iskân edilmişlerdir (Çağlayan, 2015).

Kafkasya'da gerçekleştirilen bu göç hareketi kitlesel şekilde değil daha çok küçük gruplar şeklinde olmuştur. Erivan, Gence ve Karabağ bölgesinden gelen bu muhacirler, kendilerine en yakın yer olan Iğdır ve Kars'a yerleştirilmişlerdir. 1924 yılına kadar Kars, Artvin ve Ardahan vilayetlerine gelen muhacirler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (BCA, 272.12/41.50.7; Mansuroğlu, 2015)

Tablo 4. 1924 yılına kadar Kars, Artvin ve Ardahan vilayetlerine gelen muhacirler

KARS VİLAYETİ	
Milliyeti ve Nüfusu	İskân Yeri
Ermenistan'dan 11.000 Türk ve Kürt Nüfusu	Dâhile nakledilmişlerdir. Yerlerine Sivas Kazalarındaki eski Kars muhacirleri ile Rumeli'de bulunanların yerleştirilmesi uygun görülmüştür.

Gürcistan'dan 3200 Türk ve Gürcü nüfusu	Merkez vilayetleri ile Sarıkamış'a iskân edilmişlerdir.
Azerbaycan, İran ve Kafkasya genelinden milleti belirtilmeyen 300 kişi	Dahile nakledilmişlerdir.

Artvin Vilayeti		Ardahan Vilayeti	
Milliyeti ve Nüfusu	İskân Yeri	Milliyeti ve Nüfusu	İskân Yeri
Kafkasya, Gürcistan ve Rusya üzerinden 23 Türk, 99 Müslüman Gürcü, 2 Hristiyan Gürcü, 4 Rus, 5 Çerkes, 4 Kürt, 1 Tatar ve 1 Kıbtî olmak üzere toplam 139 Kişi	Tamamı muhacir olup dahile nakledilmeleri uygun görülmüştür.	1150 Türk ve Kürt Nüfusu	Nakilleri hakkında mütalaa dermeyan edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin politikalarından biri de doğu vilayetlerini Türkleştirmektir. Bu yüzden bölgedeki hâkimiyeti etkin kılmak için iskân politikasına önem vermiştir. Ermenilerden kalan emval-i metrukeye¹ muhacirler yerleştirilmiştir (Çağlayan, 2015). Günümüzde Erzurum ili olan Beyazıd vilayetine gelen muhacirlerden merkez vilayete Ermenistan'dan 446 hane, İran'dan ise 180 hane gelirken Beyazıd kazalarından Karaköse kazasına Ermenistan'dan 30 hane, Tutak kazasına yine Ermenistan'dan 237 hane gelmiştir. Kulp kazasına da İran'dan 20 hane gelirken o dönem Beyazıd kazası olan Iğdır'a da Ermenistan'dan 298 hane ve İran'dan 79 hane gelmiştir. (BCA 272.12/ 41.88.4).

Elviye-i Selâse ve Beyazıd iline yapılan göçlerin yanında Kafkasya'dan gelen halklardan biri de Batum göçmenleri olmuştur. Batum'dan gelmek isteyen göçmenler de TBMM hükümeti tarafından geri çevrilmemiştir (Arslan Z. , 2014). Türkiye'ye Kafkasya'dan gelen muhacirlerin büyük çoğunluğunu Ermenistan muhacirleri oluşturmaktaydı. 1921 yılında Ermenistan hükümetinin Kars Antlaşmasını imzalaması Türk-İslam halkının bölgede yaşamasına imkân vermiyordu. Bu sebeple Türk-İslam ahalisinin Anadolu'ya göç etmesine neden olmuştur. Ayrıca 20 Mart 1922 yılında Gürcistan ile Tiflis'te bir anlaşma imzalanmış ve sınıra yakın oturanların karşılıklı olarak sınırı geçmesine karar verilmiş, 1929'a kadar Türkiye'ye göçler devam etmiş, ancak Sovyet hükümetinin uygulamalarından ötürü anlaşma uzatılmamış ve yürürlükten kaldırılmıştır (Ural & Arslan, Atatürk Dönemi Iğdır'da Nüfus Sayımları (1923-1938), 2016).

1923-1938 YILLARI ARASINDA ÇIKARILAN İSKÂN VE MUHACİR KANUNLARI

Kurtuluş Mücadelesinin devam ettiği yıllarda işgal edilen bölgelerinden iç bölgelere kaçan kişilerin, gittikleri bölgelere yerleştirilmeleri ile Muhacirin Müdüriyeti ilgilenmektedir. Bu müdüriyete ek olarak Osmanlı'dan kalan bazı göçmen komisyonları da iskânlar ile ilgilenmektedir. Ancak iskân işlerinin sekteye uğraması ile yeni bir kurum arayışına gidilmiştir (Yıldırım A. , 2004). Meclis'te İmar Vekâleti kurulması konusunda Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak) bir teklifte bulunmuştur. Layiha Encümeni ise Teşkilat-ı Esasiyeye muhalif olduğu gerekçesiyle reddedildiğini bildirmiş, bunun üzerine diğer mebuslar vekâletin gerekliliğini bildirerek kanun teklifini Kanuni Esasi Encümenine göndermişlerdir (TBMM Zabıt Ceridesi II. Dönem C.1, Birleşim 12, 1923). Kanuna taraftar olan mebuslardan İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey konuşmasında "... -memleket için, bu yanan yerler halkı için çok doğru bir iştir. Onun içindir ki doğrudan doğruya Teşkilâtı Esasiye Kanununa muhaliftir diyerek bu teklifin reddolunması doğru değildir..." diyerek desteğini belirtmiştir. Denizli Mebusu Mazhar Müfid Bey, Gaziantep Mebusu Ali Cenani Bey'de söz almış ve Mustafa Necati Bey'in sözlerine katıldıklarını ve söylemişlerdir bunun ardından Layiha Encümeni Mazbata Muharriri olan Ahmed Saki Bey söz almıştır. Konuşmasında encümenin layihaya bakış açısının yanlış anlaşıldığını İmar Vekaleti yapılmasını fikrinde olmadığını hatta ihtiyaç olduğunu aktarmış encümenin asıl görüşünün Bir veya iki vekâletin kaldırılarak bunların bu şekilde yeniden düzenlenmesinin Teşkilatı- Esasiye Kanunu'nun metnine aykırı olduğunu

¹ Emval-i Metruke: Terk edilmiş mallar

ve onunla bağdaştırılmasının mümkün olmadığı söylemiştir. Sözlerine bu vekaletin kurulması için bütçenin de elverişli olması gerektiğini de eklemiş imkanlar sağlandığında Layiha Encümeninin bu vekaletin kurulmasından memnun olacaklarını da eklemiştir. (TBMM Zabıt Ceridesi II. Dönem C.1, Birleşim 12, 1923).

13 Ekim 1923 tarihinde “*Mübâdele, İmar ve İskân Vekâleti*” Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete (18.10.1923), 1923). Mustafa Necati ise bu vekâletin vekili olarak seçilmiştir (Özer, 2005). Vekaletın en önemli konusu boş kalan topraklara yani Emval-i Metruke olarak adlandırılan yerlere savaş bölgelerinden gelen muhacirleri yerleştirmek olacaktır. Bu amaçla 18 Kasım 1923 tarihinde 368 sayılı Mübâdele, İmar ve İskân Kanunu yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete (18.11.1923), 1923). Vekalet 6.095.083 lira tahsis edilmişti (Resmi Gazete (07.11.1923), 1923). 5 Kasım 1924 tarihli meclis oturumunda ise kaldırılması teklif edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt: 10, İçtima: 2 (5 Kasım 1924), 1924). Menteşe Mebusu Esat Efendi’nin Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti’ne yönelttiği soru önergesinin, istizah takririne kadar gitmesi bu vekâletin sonunu getirmiştir. Kaldırılmasına karşı olarak en sert eleştiriyi Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey, Meclisteki şu sözleri ile yapmıştır: “...Kaymakam şununla meşgul olsun, kaymakam martin omzunda asayişe memur bulunsun. Kaymakam orman işlerine baksın, her işi kaymakam mı yapacak? Acaba arkadaşlar İmar Vekâleti denildiği zaman hatıra fenni ve ilmi bir vekâlet gelmiyor mu? Bir kaymakam mülkiye mektebinde imar ve iskân işlerine dair bir ders görmüş müdür? ...İmar işleriyle iskân meseleleri birbirine katıyen yakın değildirler... İmar Vekâleti hiçbir zaman kapatılamaz... Belki Adliye Vekâleti kapanabilir, çünkü insanlar melek olabilir, Adliyeye ihtiyaç kalmaz. İmar Vekâleti kıyamete kadar kalacaktır” (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II. Cilt: 11, 1975).

Akşam Gazetesi’nde bu teklifle alakalı olarak vekaletın işleri düzgün idare edemediği belirtilmiş, ancak bu vekâlet kaldırılırsa bu işlerin devri için başka bir birimin olmamasından yakınılmış ama düzgün ilerlemeyen bu işin tek sorumlusu olarak vekâletın kaldırılmasını da eleştirilmiştir (Çelebi E. , 2005). Yapılan görüşmeler neticesinde 7 Ocak 1925 tarihinde yürürlüğe giren kanun ile vekalet kaldırılmış, görevleri ise Dâhiliye Vekâletine devredilmiş, iskân işleri en büyük mülkiye amirleri tarafından yapılması kararlaştırılmıştır (Resmi Gazete (07.01.1925), 1925). 1926 yılına gelindiğinde karşımıza 885 sayılı İskân Yasası çıkmaktadır. Bu iskân yasasının arka planına bakıldığında ülke içerisinde başlayan Cumhuriyete karşı ayaklanmaların artması ve ülke içerisinde meydana gelen karışıklıklar dayanak olarak gösterilebilir. Bu isyanların temelinde ülkenin bütünlüğünü bozmak, ülke içerisinde ayrılıklar çıkarmak gibi hususlar bulunmaktadır. Bu düşüncenin temelini ise şeriatı geri getirme oluşturacaktır (Dönmezler, 1997).

Bunun yanı sıra bazı kaynaklarda isyanların çıkış sebebi:

“- Hilafetin Kaldırılması

- Bürokrasinin Kürt Halkıyla Çelişmesi

- Feodalizme Karşı Dışarıdan Yapılan Müdahaleler

- Milli Duygular Emperyalizmin Rolü” olarak karşımıza çıkmaktadır. (Beşikçi, 1970).

İsyanların odak bölgesi genel itibariyle Doğu Bölgelerinde olması bölgeye devlet otoritesinin tam anlamıyla ulaşamaması ve bölgenin coğrafi konumu etkili olmuştur. Kanunun ikinci maddesi (885-2) incelendiğinde ülkeye kabul edilecek kişilerde bir nitelik arandığı söylenebilir. Altıncı maddeyle (885-6) iskân edilenlere ihtiyaçlarına göre sermaye vs. verilmesi kararlaştırılmıştır (885 Sayılı Kanun). Sekizinci madde (885-8) ile dışarıdan gelenlerle, 3. Maddeye (885-3) göre muhtaçlara nakil masrafları, yerleştirilmelerine kadar geçecek iki ay süreyle geçimleri ve iskân masrafları bedava karşılanır. İki aydan sonra ise borçlandırılarak karşılanması kararlaştırılmıştır. Kanunun 9. Maddesi (885-9) ile iskân yapılan köylere mera, mektep, cami gibi hizmetler bedava verilmektedir (Babuş, 2006). 885 sayılı İskân Kanunu ülkenin ilk İsyân yasası olarak kabul edilebilir.

Doğu illerindeki aşiretleri devlete bağlamak amacıyla 1097 sayılı kanun çıkarılmıştır. Bu kanun içerisinde belki de en dikkat çekici nokta 5. Madde (885-5) olabilir. Bu maddede:

“Nakil ve iskân edilenler Hükümetin garb vilayetlerinde iraç ettiği mıntakalarda ikametgâh tesisine mecbur olub iskân mahallerini terk mahiyetinde olmamak üzere seyahatte tamamille serbesttirler. Ancak birinci maddede zikredilen menatika avdet ve oralarda seyahat edemezler. Bu mecburiyete riayet etmeyenler hakkında Türk Ceza Kanunu’nun beş yüz yirmi altıncı maddesi hükmü tatbik olunur.”

Sözleriyle ülkenin batısına yönelik aşırı göç ihtimalinin önüne geçilmek istenmiştir. Bu madde (885-5) ile iskân sonrasında yaşanabilecek gelişmelerin önüne geçilmek istenmiş ve iskana tutulan kişilerin seyahat iznine karışılmayıp iskân mahallerin terk etmelerine izin verilmemiştir. Aynı zamanda bu yasa Türk Ceza Kanunu’nun 526. maddesi ile desteklenmiştir.

Bu madde (885-5) ile iskân sonrasında yaşanabilecek gelişmelerin önüne geçilmek istenmiş ve iskana tutulan kişilerin seyahat iznine karışılmayıp iskân mahallerin terk etmelerine izin verilmemiştir. Aynı zamanda bu yasa Türk Ceza Kanunu’nun beş yüz yirmi altıncı maddesi ile desteklenmiştir. Kanun yapılırken mahkumlar da düşünülmüş, mahkumların ailelerinin iskanını mahkumiyetin bitimi sonrasında bırakılmıştır.

Bu kanunla ve diğer ek kanunlar ile toplumsal hayatı düzenleyen düzenlemeler yapılmış ancak başarılı olunmamıştır. Bunun üzerine yeni bir iskân yasası arayışına gidilmiştir. Yeni yasanın tasarısı İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanmış, 27 Nisan 1932 tarihinde Bakanlar Kurulu’nda görüşülüp kabul edilerek tasarı meclise sunulmuştur (İskan Kanunu Layihası, 1932; Babuş, 2006).

İskân Layihası, mecliste 7 Haziran 1934 günü tekrar meclis gündemine gelmiştir. Düzenlemeler için tekrar ilgili komisyona gönderilen layiha 14 Haziran 1934 oturumunda kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Cerideleri Devre IV, Cilt 23, İçtima 3, 1934). 21 Haziran 1934 tarihinde Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren yasa 52 maddeden oluşur ve bu maddeler 10 bölümde incelenir.

2510 sayılı iskân kanununa göre giriş bölümünde 1. ve 2. maddeler yer alırken ele alınan konular iskân yerleri olmuştur. 1. bölümdeki 3. maddeden 7. maddeye kadar olan kısımda ele alınan konular muhacir ve mültecilerin kabulü hususu olmuştur. 2. Bölümde 8. maddeden 11. maddeye kadar olan kısımda nakiller, kültür ve idare tedbirleri konuları, 3. bölümde 15. maddeden 25. maddeye kadar olan kısımda iskân konuları, 4. bölümde 26. maddeden 30. maddeye kadar olan kısımda mecburiyetler, tasfiye ve istihkak mazbataları konuları, 5. bölümde 31 maddeden 38. maddeye kadar olan kısımda muafiyet konuları, 6. bölümde 39. maddeden 41. maddeye kadar olan kısımda mali hükümler, 7. bölümde 42. maddede İskân komisyonu, 8. bölümde 43. maddeden 47. maddeye kadar olan kısımda İcrai hükümler, 9. bölümde 48. maddeden 52. maddeye kadar olan kısımda da Meteferrik hükümler konuları ele alınmıştır (TBMM Zabıt Cerideleri Devre IV, Cilt 23, İçtima 3, 1934).

Birinci (2510-1) ve İkinci maddeler (2510-2) incelendiğinde Türk kültürüne bağlı nüfus oluşturulmaya çalışılmaktadır (Serap, 2006). Yedinci madde (2510-7) ile ülkeye gelenlerin iskânlarında çarpık iskân mıntakalarına izin verilmemiştir. İskân edilirken hükümetten yardım isteyenlerin yerlerini hükümet belirlemiş, aynı zamanda bu kişilerin hükümetten izin almadan yer değiştirmeleri durumunda ise önce eski yerlerine gönderileceği tekrar eden durumda ise vatandaşlıktan çıkarılacağı belirtilmiştir (Resmi Gazete 2510 Sayılı İskan Kanunu). Onuncu maddede (2510-10) “*Kanun, aşirete hükmi şahsiyet tanımaz. Bu hususta, herhangi bir hüküm, vesika ve ilama müstenitte olsa tanınmış haklar kaldırılmıştır.*” ibaresi dikkat çekicidir. Bu madde (2510-10) ile daha önceki iskân kanunlarında olduğu gibi aşiret düzeni yine önlenmeye çalışılmıştır. Böylelikle yapılacak olan devrimlerin halka uygulanması noktasında aşiret tarafındaki baskı azaltılmış olacaktır. On birinci madde (2510-11) ise etnik grupların bir araya gelerek bir bütün oluşturulmasının önüne geçilmiştir. Böylece yabancı nüfus yerli nüfusun yüzde onunu geçemeyecektir ve sonuçta o bölgede yaşayan Türk halkı asimile olmayacaktır. Bu kanunda (2510) dikkat çeken bir diğer husus ise nakledilenlerin yerleştirildikleri bölgede en az on yıl oturmak zorundadır. Dahiliye vekaleti izni olmadıkça yer değiştirilmeyecektir (Resmi Gazete 2510 Sayılı İskan Kanunu). Özetle bu kanun (2510) hükümleri bağlamında ülke genelinde iskanlar ile otorite sağlanmaya çalışılmış, maddeler birbirlerini destekleyici şekilde asayişsizliğin ve yerleşim düzeninin bir plan çerçevesine oturtulması planlanmıştır.

1923-1938 iskân kanunlarına ek olarak aynı şekilde muhacirlere yönelik de birtakım kanunlar yürürlüğe konmuştur. Bunlardan 2502 sayılı kanuna göre: “*Kars Vilayetiyle Bayazıt Vilayetinin Iğdır ve Tuzluca (Kulp), Erzurum Vilayetinin Olti ve Çoruh Vilayetinin Artvin, Şavşat ve Borçka kazalarında ve*

Kemalpaşa Nahiyesinde hıyar haklarını başka bir Devlet hesabına kullanıp buralarını bırakmış bulunan Rus tebaasına ait toprakların ve yapıların mülkiyeti Devlete intikal etmiş bulunmakta olduğundan gerek bunlar ve gerek Devlete ait başka topraklardan ve yapılardan muhacirlere, mültecilere yerleşmek üzere Hükümetçe bayağı yerleştirme haddi içinde verilmiş bulunan evler, ahırlar, samanlıklar, dükkânlar ve topraklar bunlara parasız temlik olunup tapuya bağlanır. Muhacirlerden ve mültecilerden henüz yerleştirilmemiş olanlar da Yerleştirme Kanunu hükümlerine göre bu yerlerde parasız yerleştirilirler.” (Resmi Gazete 2502 Sayılı İskan Kanunu) Şeklinde düzenlenerek muhacirlerin parasız yerleşmeleri sağlanmıştır. Meclis, 9.6.1934 tarihinde 2502 sayılı Kanunu çıkararak, Kars, Bayazıt, Erzurum ve Çoruh vilâyetlerinin bazı parçalarında muhacir ve sığıntıların yerleştirilmesi konusunu düzenlemiştir (TBMM Z.C., IV. Dönem, C. 23). Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce Bey, ülkemize gelen muhacirlerle ilgili Dâhiliye Vekiline bir sorusu yöneltmişti. Soru üzerine 25 Ekim 1934’te Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Bey, 1923’ten 1933’e kadar Türkiye’ye gelen muhacirlerin miktarının 628.305 kişiye ulaştığını; bunlara 107.564 ev, 16.315 arsa, 15.201 dükkân, 623.0971 dönüm arazi ve altı milyon lira tutarında muhtelif renkli bonolar verildiğini açıklamıştır. Ayrıca Köstence’de on bin kişinin beklediği doğrultusundaki haberlerin ise mübalağadan başka bir şey olmadığını söylemiştir (TBMM Z.C., IV. Dönem, C. 25)

SONUÇ

1923–1938 yılları arasındaki göç ve iskân politikaları, yalnızca Türkiye Cumhuriyeti’nin demografik yapısını değil, aynı zamanda yeni kurulan devletin kendini dönüştürme ve yeni bir ulus inşa sürecini de derinden şekillendiren stratejik bir dönüşüm evresine işaret etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan çok etnisiteli, dağınık ve travmatik göç mirası, Cumhuriyet’in ilk on beş yılında rasyonel, planlı ve ideolojik temellere dayanan bir nüfus mühendisliği anlayışına dönüştürülmüştür. Bu dönüşümün temel amacı hem sosyal bütünleşmeyi sağlamak hem de “yeni ulus-devletin” coğrafi ve kültürel sınırlarını kalıcı kılmaktır.

Atatürk dönemi göç ve iskân politikaları, bir yönüyle devletin sosyolojik meşruiyetini inşa etme çabasının, diğer yönüyle de siyasal egemenliğin yeniden tanımlanmasının somut bir göstergesidir. Lozan Antlaşması ile birlikte başlatılan Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, bu çabanın en görünür adımı olmuş; homojen bir ulus yapısının inşası için ilk sistematik örnek teşkil etmiştir. Ancak bu süreç, yalnızca iki ülke arasında nüfus değişimiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu’dan gelen farklı Türk ve Müslüman toplulukların Anadolu’ya entegrasyonunu da kapsayan geniş ölçekli bir sosyo-politik yeniden yapılanmayı beraberinde getirmiştir. Bu dönemde uygulanan politikalar, yalnızca nüfus hareketlerini düzenlemekle kalmamış, devletin sosyal mühendislik kapasitesini de güçlendirmiştir. 1923’te kurulan Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti; 885 sayılı İskân Kanunu (1926) ve 2510 sayılı İskân Kanunu (1934) gibi düzenlemeler, devletin iskânı salt bir yer değiştirme faaliyeti olmaktan çıkararak ekonomik, kültürel ve güvenlik boyutları olan çok katmanlı bir ulus inşa aracı haline getirdiğini göstermektedir. Bu kanunlarla, göçmenlerin yalnızca yerleştirilmeleri değil, üretime katılmaları, bölgesel kalkınmanın bir unsuru olmaları ve yerel halkla kültürel uyum sağlamaları da hedeflenmiştir.

Sosyolojik açıdan bakıldığında, göç ve iskân politikalarının temel hedefi, kültürel homojenleşme ve toplumsal bütünleşme olmuştur. Cumhuriyet yönetimi, farklı etnik, dilsel ve mezhepsel aidiyetleri ortak bir “Türk kimliği” altında bütünleştirmeyi amaçlamıştır. Bu süreçte göçmenlerin mesleki becerileri dikkate alınarak uygun coğrafyalara yerleştirilmeleri –örneğin tütüncülerin Samsun havalisine, zeytincilerin Ayvalık ve Edremit’e iskânı– devletin toplumsal mühendislik vizyonunun ne kadar planlı ve pragmatik olduğunu göstermektedir. Böylelikle göç yalnızca bir zorunluluk değil, ekonomik kalkınmayı ve sosyal dengeyi sağlayan bir fırsat alanı olarak değerlendirilmiştir. Bu politikaların arka planında, aynı zamanda doğu vilayetlerinin Türkleştirilmesi ve devlet otoritesinin periferide güçlendirilmesi hedefi de vardır. 885 sayılı yasa ve devamındaki düzenlemeler, aşiret yapısının çözülmesi, yerleşik hayata geçişin hızlandırılması ve merkezi otoritenin güçlendirilmesi için stratejik öneme sahiptir. Dolayısıyla iskân politikaları, yalnızca göçmenlerin uyumuna değil, aynı zamanda ülke bütünlüğünün sosyo-politik konsolidasyonuna hizmet etmiştir.

Ekonomik ve kültürel düzlemde bakıldığında, göçmenlerin üretken emek gücü olarak sisteme dahil edilmesi, Cumhuriyet’in erken sanayileşme ve tarımsal üretim politikalarına canlılık kazandırmıştır. Balkan ve Kafkas kökenli göçmenlerin tarımsal bilgi birikimi, Anadolu’nun farklı

bölgelerinde ekonomik çeşitliliğin artmasına yol açmıştır. Bu durum, göç politikalarının yalnızca demografik bir düzenleme değil, aynı zamanda iktisadi modernleşme sürecinin tamamlayıcı bir parçası olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, 1923–1938 yılları arasındaki göç ve iskân uygulamaları, Cumhuriyet'in "ulus-devlet" ideali doğrultusunda hem kültürel homojenleşmeyi hem coğrafi bütünlüğü hem de ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik çok boyutlu bir devlet politikası olarak değerlendirilmelidir. Atatürk dönemi bu yönüyle, göç olgusunu salt bir insani zorunluluk değil, toplumsal dönüşümün, modernleşmenin ve milli kimlik inşasının bir aracı haline getirmiştir. Bu politikaların tarihsel mirası, günümüz Türkiye'sinde bile göç yönetimi, toplumsal uyum ve ulusal kimlik tartışmalarında referans noktası olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

(1934). Kasım 2, 2025 tarihinde Akşam Gazetesi (07.08.1934): https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/GAZETE/aksam/aksam_1934/aksam_1934_agustos_/Aksam_1934_agustos_7_.pdf adresinden alındı

885 Sayılı Kanun. (tarih yok). https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400885.pdf adresinden alındı

Abdula, İ. (2005). *Türkiye- Romanya Arasında Göç ve Göçmen Meselesi (1878-1940) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ağanoğlu, H. Y. (2017). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Akgün, A. (2005). Bulgaristan'da Asimilasyon ve "Zavallı Pomaklar" Adlı Bir Risale. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 8(13), s. 1-28.

Akşam Gazetesi (05.01.1934). (1934). https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/GAZETE/aksam/aksam_1934/aksam_1934_kanunusani_/aksam_1934_kanunusani_5_.pdf adresinden alındı

Akşam Gazetesi 7 Teşrin-i Sani 1934. (1934). Kasım 2, 2025 tarihinde https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/GAZETE/aksam/aksam_1934/aksam_1934_tesrinisani_/aksam_1934_tesrinisani_7_.pdf adresinden alındı

Arı, K. (2000). *Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Arslan, A. (2014). Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri ve Göçmenlerin Türkiye'de İskânları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(4), s. 31-50.

Arslan, Z. (2014). Batum Göçmenleri (1914-1930). *Bilig/ Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(71), s. 43-64.

Babuş, F. (2006). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye'de Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.

Balcı Çatakçı, A. (2018). *Atatürk Döneminde Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1938) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BCA 030.10/246.667.10. (tarih yok).

BCA 030.10/247.668.13. (tarih yok).

BCA 030.10/81.531.8. (tarih yok).

BCA 272.12/ 41.88.4. (tarih yok).

BCA 272.12/60.166.17. (tarih yok).

BCA 30.18.12/65.50.14. (tarih yok).

BCA, 272.12/41.50.7. (tarih yok).

Beşikçi, İ. (1970). *Doğu Anadolu'nun Düzeni Sosyo- Ekonomik ve Etnik Temeller*. Ankara: E Yayınları.

Bıçaklı, H. A. (1988). *Türkiye Bulgaristan İlişkileri (1919-1988) (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Biçici, M. (2019). *Lozan Barış Antlaşması ve Göç*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Yayınları.

Bozkurt, N. (2012). *Cumhuriyet Dönemi'nde Yugoslavya'dan Marmara Bölgesi'ne Göçler ve Mekânsal Etkileri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırması Enstitüsü.

Chatipi, G. (2019). *Yunanistan Belgelerine Göre Selanik'ten İzmir'e Göçler (1923-1925) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Edirne: Trakya Üniversitesi.

Çağlayan, E. (2015). Erken Cumhuriyet Döneminde Muş, Bitlis ve Van'da İskân Faaliyetleri (1923-1938). *Tarih Okulu Dergisi*(XXII), s. 269-293.

Çakmak, B. (2005). *Lozan Konferansı'nda Türk-Rum Nüfus Mübadelesi ve Sonrasında Türkiye'deki Gayri Mübadillerin Durumu (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çapa, M. (1990). Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı. *Atatürk Yolu Dergisi*, 2(5), s. 49-69.

Çeçen, B. (2016). *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Düzensiz Göçmenlerin Yasallaşma Süreçlerinde Göçmen Derneklerinin Rolü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelebi, B. (1999). *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelebi, E. (2005). *Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti (Kuruluşu, Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleri) (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dönmezler, R. (1997). Türkiye Cumhuriyeti Devletine Yönelik Bozguncu Hareketler ve Tehditler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8(38), s. 381 - 396.

Duman, Ö. (2009). Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 11(43), s. 473-490.

Duman, Ö. (2016). Romanya'dan Kocaeli Vilayetine Göç ve İskân. *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu* (s. 497-503). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı.

Erdal, İ. (2018). *Mübadele Ulusallaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan (1923-1930)*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

İskan Kanunu Layihası. (1932).
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c023/tbmm04023065ss0189.pdf>
adresinden alındı

İskanTarihçesi. (1932). İstanbul: Hamit Matbası.

Karataş, M. (2004). *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi (1923-1925) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kiracı, M. (2006). *Cumhuriyet Döneminin İlk Göçü Türk Yunan Mübadelesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Mansuroğlu, S. (2015). *Güney Kafkasya'dan Türkiye'ye Göçler (1914-1938) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Meray, S. L. (2001). *Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar ve Belgeler) (Cilt 1)*. Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Meray, S. L. (2001). *Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar ve Belgeler) (Cilt 2)*. Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Meray, S. L. (2001). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler (İkinci Takım) (Cilt 2)*. Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Metin, Ö. (2011). *Atatürk Dönemi Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1938) (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Murat, S. (2010). *Iğdır'ın Demografik Yapısında göç ve Ahıska Türkleri Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin Teşkilat ve Masarifi Hakkında Kanun.* (1923, Kasım 07). Kasım 2, 2025 tarihinde Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/41T.pdf> adresinden alındı
- Özdemir, A. U. (2013). Lozan'da Başarıyı Ölçmek: Konular Bazında Bir Değerlendirme (Lozan Antlaşması Özel Sayısı). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*(53), s. 155-200.
- Özel, S. (2002). Tuna'da Bir Türk Adası <Adakale>. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 1(1), s. 227-250.
- Özer, F. (2005). Mustafa Necati Bey(1894-1 Ocak 1929). *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), s. 165-188.
- Pavlidis, A. (1997). *Yunan Kaynaklarına Göre Mübadele Meselesi (1918-1930) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Peker, M. (2005). Lozan Konferansı'nda Nüfus Tartışmaları. *Belleten*, 69(256), s. 1015-1046.
- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 2(48), s. 167-235.
- Resmi Gazete (07.01.1925)*. (1925). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/81T.pdf> adresinden alındı
- Resmi Gazete (07.11.1923)*. (1923). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/41T.pdf> adresinden alındı
- Resmi Gazete (18.10.1923)*. (1923). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/35T.pdf> adresinden alındı
- Resmi Gazete (18.11.1923)*. (1923). s. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/43T.pdf>.
- Resmi Gazete.* (1937, 02 02). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3523.pdf> adresinden alındı
- Resmi Gazete 2502 Sayılı İskan Kanunu.* (tarih yok). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2727.pdf> adresinden alındı
- Resmi Gazete 2510 Sayılı İskan Kanunu.* (tarih yok). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf> adresinden alındı
- Salımya, G. (2012). Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Göç Etmesi ve Türk Vatandaşlığına Alınması İle İlgili Hukuki Sorunlar. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(1), s. 175-199.
- Sarınay, Y. (2011). Cumhuriyet döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27(80), s. 351-388.

- Saygın, S. (2020). Kazım Karabekir ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(3), s. 1091-1108.
- Seferov, R., & Akış, A. (2008). Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(24), s. 393-411.
- Serap, Y. (2006). *1934 İskân Kanunu ve Türk Basınındaki Yansımaları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü .
- Şahin, M. F. (2014). *Türk Dış Politikasında Ahıska Türkleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşir, B. N. (1990). *Lozan Telgrafları (1922-1923)* (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şimşir, B. N. (1994). *Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şimşir, B. N. (2012). *Lozan Günlüğü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları Devre I, İçtima III (3.03.1339)* (Cilt 4). (1923). Ankara.
- TBMM Zabıt Cerideleri Devre IV, Cilt 23, İçtima 3.* (1934, Haziran 14). Kasım 3, 2025 tarihinde <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c023/tbmm04023068.pdf> adresinden alındı
- TBMM Zabıt Ceridesi II. Dönem C.1, Birleşim 12.* (1923).
- TBMM Zabıt Ceridesi Devre II, İçtima I (01.09.1339)* (Cilt 1). (1923). Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi Devre II, İçtima I (26.08.1339)* (Cilt 1). (1923). Ankara. 11 01, 2025 tarihinde <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c001/tbmm02001010.pdf> adresinden alındı
- TBMM Zabıt Ceridesi Devre II, İçtima I, (20.10.1339).* (1923). Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi Devre II, İçtima XII, (1923).* Ankara
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt: 10, İçtima: 2 (5 Kasım 1924).* (1924). <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c010/tbmm02010002.pdf> adresinden alındı
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, Cilt: 25, (1925), Ankara*
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt: 11, (1975), Ankara.*
- Tevfik, İ. (2017). *İnsan ve Mekân Yüzüyle Mübadele 1923'ten Bugüne Zorunlu Göç*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Troçki, L. (1995). *Balkan Savaşları*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Türk Dil Kurumu.* (2022). 03 08, 2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/?ara=g%C3%B6%C3%A7> adresinden alındı
- Ural, S., & Arslan, N. (2016). Atatürk Dönemi Iğdır'da Nüfus Sayımları (1923-1938). *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(18), s. 503-529.
- Ural, S., & Selçuk, K. (2015). Türkiye- Romanya İlişkileri (1923-1950). *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), s. 177-202.
- Yıldırım, A. (2004). *Cumhuriyet Dönemi İskân Politikaları (1923-1952) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, O. (2006). *Diplomasi ve Göç Türk- Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yıldırım, S. (2016). Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikaları Çerçevesinde Göç ve Göç Politikaları (1921-1960). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*(24), s. 273-301.

Yıldırım, S., & Sofuoğlu, A. (2012, Kasım). Balkan Savaşları ve Göç. *Türk Yurdu Dergisi*, 32(303), s. 93-97.